

L'EDUCACIÓ PER AL DESENVOLUPAMENT-EPD: UN CAMÍ PER A LA UNIVERSITAT TRANSFORMADORA

Montse Santolino

Des dels seus inicis, el treball de cooperació al Sud ha anat acompanyat d'accions de sensibilització al Nord, però no és fins a la dècada dels 70 del passat segle que el concepte d'educació per al desenvolupament (des d'ara EPD) es generalitza en alguns països europeus. En aquell moment ja es van definir com els seus pilars fonamentals el coneixement de la situació dels països del Sud, l'anàlisi de les causes (parant especial atenció a la responsabilitat dels països rics), i el foment d'actituds favorables a la transformació de l'injust sistema de relacions internacionals.

De la mateixa manera que han evolucionat les pràctiques sobre el terreny i la idea de desenvolupament, ha evolucionat el concepte d'educació per al desenvolupament que, des de mitjan anys 90, incorpora d'una manera molt clara la perspectiva de la globalització. Donat que l'actual model de desenvolupament econòmic no només no ha reduït les situacions de desigualtat i injustícia històriques sinó que les ha ampliadades, cada vegada és més compartida la convicció que cal incidir, tant en el Nord com en el Sud, sobre el complex sistema educatiu-comunicatiu-cultural que el sosté i ajuda a reproduir-lo. Sense un canvi d'actituds i paradigmes socials es farà impossible la transformació de les estructures econòmiques i polítiques. És en aquest marc que un àmbit tradicional del treball de cooperació com és l'EPD pren una nova rellevància, i es perfila com la nova prioritat.

Tal i com s'afirma des de la Comissió Europea¹ calen estratègies de sensibilització i EPD per fer front a l'exigència de desenvolupar:

- Relacions econòmiques que permetin eradicar la pobresa i l'exclusió socioeconòmica i combatre les desigualtats econòmiques.
- Relacions socials i culturals que permetin promoure la justícia i la solidaritat, defensar i estendre l'aplicació dels drets humans i respondre a la immigració i a la necessitat de construir societats multiculturals i cohesionades.
- Relacions amb la natura que permetin conservar el medi ambient i enfrontar el canvi climàtic.
- Relacions polítiques que fomentin la participació pública en la presa de decisions en matèria de desenvolupament i un sentit de pertinença i identitat personal i comunal basat en la idea d'una ciutadania global, en un món canviant i interdependent.

Pel que fa a les ONGD catalanes, el Codi ètic de la Federació Catalana d'ONGD², d'obligatori compliment des de 1997, recull expressament els

¹ *The European Consensus on Development: the contribution of Development Education & Awareness Raising*, Comissió Europea, Brussel·les, octubre 2007. <http://www.deeeep.org/>

² *Codi ètic i de conducta per a les ONGD federades*, Federació Catalana d'ONG per al Desenvolupament, FCONGD, Barcelona 1997, reedició 2007.

principis de l'Educació per al Desenvolupament quan diu que l'objectiu bàsic del treball de les ONGD no és la cooperació en ella mateixa "sinó contribuir a la satisfacció equitativa de les necessitats bàsiques de tots els éssers humans al Nord i al Sud", que "això resulta impossible sense canviar els actuals models de propietat privada, producció, distribució i consum", i que "al Nord, les ONGD han de realitzar activitats orientades a provocar canvis en els seus propis països, per tal de transformar les relacions Nord-Sud".

I. L'Educació per al Desenvolupament: una proposta educativa integral

L'educació per al desenvolupament com a proposta o enfoc educatiu compta amb més de quaranta anys d'història i encara que ha estat impulsat històricament per les ONGD s'ha estès a altres sectors, i altres actors de la cooperació l'han adoptat com a propi.

L'evolució del concepte i forma d'entendre el desenvolupament ha tingut també repercussions en la definició de la naturalesa, les característiques i els objectius de l'educació per al desenvolupament. Així, d'una visió assistencialista que cercava 'sensibilitzar' la ciutadania a través de la recaptació de fons, es va passar a una visió centrada en la transferència tecnològica i de coneixements, sense abandonar la concepció etnocèntrica i 'salvadora' del Nord cap al Sud. No va ser fins als anys 90 quan es va introduir una lectura més crítica que advocava per un desenvolupament sostenible i per considerar les raons històriques i estructurals en el 'subdesenvolupament' dels països del 'tercer món'.

En aquests últims deu o quinze anys, aquesta visió crítica ha incorporat l'enfocament d'un desenvolupament més enllà de l'economia i avui en dia parlem de desenvolupament humà sostenible, de 'pobreses' de capacitats, de centrar la cooperació en la consecució dels drets i no en les necessitats, i d'impulsar una cooperació globalment transformadora. Darrera rau la idea de fomentar una ciutadania global, compromesa i responsable en la transformació de les desigualtats i l'exclusió en aquest món.

En aquesta evolució conceptual han estat determinants tant els teòrics i les organitzacions socials dels països empobrits, com el fet de revisar i avaluar les accions educatives i de sensibilització de les pròpies organitzacions i d'altres institucions a favor del desenvolupament dels pobles. Al llarg del temps s'ha pogut constatar que el caràcter sectorial, puntual, aïllat o publicitari de moltes iniciatives limitava definitivament el seu impacte, fent necessari replantejar-se com portar-les a terme. En el cas, per exemple, de les intervencions a l'educació formal obligatòria, és comunament acceptat que sense la incorporació de l'EPD al currículum i sense una millor formació del professorat, les accions i els materials de les ONGD o les campanyes institucionals només tenen un caràcter complementari i arriben a mestres o centres a títol individual i, per tant, mai no s'assoliran els ambiciosos objectius que es persegueixen.

Com a proposta educativa, l'EPD es presenta avui com un procés educatiu permanent amb quatre dimensions:

- **Ètica** vers la cultura de la solidaritat recíproca, que implica canvi d'actituds, comportaments tant individuals com col·lectius.
- **Política** cap a la participació activa de la ciutadania com a actor de canvi social, amb poder i capacitat per influir en les polítiques dels nostres països.
- **Epistemològica i pedagògica** quant a la transmissió de coneixements sobre les causes i conseqüències de les desigualtats Nord-Sud, i la construcció conjunta de coneixement a partir de les pròpies experiències.
- **Metodològica** per una educació crítica i participativa, que cerca la coherència entre totes les dimensions abans esmentades.

Seguint les línies establertes al *Development Education Forum* de la Coordinadora Europea d'ONGD-CONCORD³, i després d'un llarg debat intern, des de la Federació Catalana d'ONGD⁴ definim l'educació per al desenvolupament com un procés que, a través del coneixement i l'anàlisi crítica de la realitat, genera reflexions, actituds i accions crítiques en les persones i els fa subjectes responsables i actius (compromesos), a fi de construir una societat civil, tant al Nord com al Sud, compromesa amb la solidaritat (entesa com a corresponsabilitat en el desenvolupament en què estem totes les persones implicades) i amb la transformació de les estructures i les relacions injustes.

Lluny, doncs, de les concepcions inicials, l'EPD s'entén com un procés educatiu que integra fases, mètodes i eines diverses per respondre a la creixent complexitat social, que a més es retroalimenta dels diferents actors que en ella interaccionen. En aquest sentit, està en contínua evolució, i s'adapta i cerca noves alternatives i noves respostes per aconseguir la transformació social. Com a proposta educativa transformadora, l'EPD inclouria quatre grans tipus d'accions:

- **De sensibilització:** accions a curt termini que tenen l'objectiu de donar a conèixer alguns aspectes de la realitat, fer denúncia, qüestionar idees, creences o valors preconcebuts a través de la informació i de la identificació afectiva. Com assenyala Mari Luz Ortega⁵, constitueixen un primer pas per a la conscienciació i ajuden a trencar el cercle viciós d'ignorància-indiferència-ignorància.
- **De formació per al desenvolupament:** accions que cerquen formar en continguts i en habilitats i valors a un públic objectiu molt clar. Compten amb una proposta curricular que aborda les desigualtats Nord-Sud, les seves causes i conseqüències, des d'una visió crítica i amb intenció de promoure accions vers un canvi d'actituds.
- **D'investigació per al desenvolupament:** accions que pretenen analitzar en profunditat la problemàtica del desenvolupament i fonamentar propostes de canvi quant a un desenvolupament humà. Impliquen una metodologia fonamentada en la investigació-acció (que s'involucra en la transformació de la realitat) i en la interdisciplinarietat.

³ CONCORD, European confederation of relief and development NGOs <http://www.concordeurope.org/>

⁴ L'educació per al desenvolupament: una estratègia imprescindible, FCONGD, Barcelona, 2007, pàg. 14, http://www.pangea.org/fcongnd/DOCUMENTOS/epd_22_02_08.pdf

⁵ Mari Luz Ortega, "Construyendo una ciudadanía global". Actes III Congrés d'Educació per al Desenvolupament, Vitòria 2006, <http://www.hegoa.ehu.es/congreso/gasteiz/cas/index.htm>

- **D'incidència pública i política:** accions que pretenen provocar canvis socials concrets, orientats a la justícia social global, a través de transformacions en les polítiques nacionals i internacionals.

Un factor determinant en tot aquests processos és que la participació del Sud és imprescindible. Tal i com recull el Consens europeu de Desenvolupament, la sensibilització i l'educació per al desenvolupament han assolit efectes duradors en el públic quan s'han basat en el diàleg entre ciutadania europea i de països del Sud, el focus del qual no són els problemes del Sud, sinó l'experiència compartida i el sentit d'humanitat comuna al Nord i al Sud⁶.

II. El reconeixement de l'EPD en l'àmbit de la cooperació internacional

L'estratègia-marc de la Comissió Europea sobre EPD recomana als governs estatals, regionals i locals "establir, recolzar i donar suport a processos estructurats i sostenibles per promoure l'educació i la sensibilització en matèria de desenvolupament, amb la implicació de departaments i organismes governamentals responsables de cooperació i de l'ensenyament formal i informal, i amb la integració, també, d'organitzacions no governamentals i altres organitzacions de la societat civil"⁷. Igualment recomana a les ONGD establir associacions i un autèntica col·laboració amb professionals i responsables dels sistemes d'ensenyament formal i informal i dels mitjans de comunicació, **per integrar els principis relatius al desenvolupament i l'educació i la sensibilització en matèria de desenvolupament en les polítiques i pràctiques d'aquests sistemes, i en els mitjans de comunicació**⁸.

Malgrat el reconeixement legal de l'EPD, ha estat necessari, paral·lelament al treball teòric i conceptual, un treball d'incidència amb les administracions responsables de cooperació. A l'Estat espanyol, aquest any, i per primera vegada a la història de la cooperació espanyola, la Secretaria d'Estat de Cooperació Internacional –SECI– ha aprovat una *Estrategia de Educación para el Desarrollo de la Cooperación Española*, elaborada de manera participativa i consensuada entre diferents actors ("la primera vegada que aborda d'un mode ambiciós l'elaboració de posicions i compromisos clars en aquesta matèria"⁹). L'Estratègia estableix com a línies prioritàries les següents:

- Dotar l'EPD de mecanismes i eines específiques que permetin situar-la com un àmbit estratègic en la política de cooperació espanyola.
- Afavorir el coneixement sobre les interrelacions econòmiques, polítiques, socials i culturals fruit del procés de globalització en les seves tres dimensions (cognitiva, procedimental i actitudinal).
- Promoure entre la ciutadania actituds favorables a la cooperació, la pau, la justícia, el respecte als drets humans i el seu compliment així com la solidaritat entre els pobles.

⁶ *The European Consensus on Development: the contribution of Development Education & Awareness Raising*, Comissió Europea, Brussel·les, octubre 2007, pàg. 5.

⁷ *The European Consensus on Development: the contribution of Development Education & Awareness Raising*, Comissió Europea, Brussel·les, octubre 2007, pàg. 17.

⁸ *The European Consensus on Development: the contribution of Development Education & Awareness Raising*, Comissió Europea, Brussel·les, octubre 2007, pàg. 18.

⁹ *Estrategia de Educación para el Desarrollo de la Cooperación Española*, Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación, Madrid, 2007, pàg. 5.

- Fomentar la participació, la coordinació i la complementarietat entre els diferents agents amb competències directes i indirectes en EPD.
- Fomentar processos educatius -formals i no formals- i de sensibilització de qualitat i coherents amb una cultura de la solidaritat, adreçats als actors de la cooperació, de l'educació i de la comunicació, i potenciar la investigació i l'avaluació de l'EPD.
- Impulsar processos de formació i sensibilització social que tendeixin a la construcció d'una ciutadania global.

A Catalunya, des de l'any 2004, la Federació Catalana d'ONGD ha estat la principal impulsora de la revisió, actualització i difusió del concepte d'EPD així com de la cerca d'espais de concertació i debat, i de l'anàlisi de les diferents pràctiques i metodologies emprades. Fruit d'aquest treball d'incidència, el nou Pla director de la cooperació catalana 2007-2010¹⁰ dobla els recursos econòmics per a EPD i estableix com a objectius específics reforçar la planificació concertada i la coordinació dels diferents agents involucrats en l'educació per al desenvolupament a Catalunya, impulsar l'educació per al desenvolupament en l'educació formal, no formal i informal, i millorar la qualitat, la coherència i la capacitat d'incidència de les actuacions en el conjunt de la població i del territori. En l'actualitat, s'està treballant en el disseny de l'Estratègia d'EPD catalana i el Govern s'ha compromès a convocar una Taula de concertació d'agents.

Com a resultats concrets el Pla director, preveu per al 2010 haver contribuït a la **presència estructurada, de forma transversal i específica, de l'educació per al desenvolupament en el currículum educatiu a Catalunya**, amb especial atenció a la dimensió de les relacions Nord-Sud, la visió dels pobles i les persones del Sud, la perspectiva de gènere, l'impacte ambiental i la perspectiva intercultural; **haver millorat la capacitació i la formació i els recursos** a disposició dels docents, de la comunitat educativa i dels professionals de les ONGD i de les associacions de la societat civil per fer front a les necessitats del treball en educació per al desenvolupament; **haver millorat l'oferta i la qualitat dels recursos i serveis pedagògics d'educació per al desenvolupament** i el coneixement i accés a aquests per part dels diversos agents involucrats, i **haver millorat la concertació i el treball coordinat entre els diferents agents** actius en aquest àmbit en el conjunt del territori i haver impulsat l'enfortiment de xarxes d'Educació per al desenvolupament Nord-Nord i Nord-Sud¹¹.

III. La necessària convergència entre la Cooperació Universitària al Desenvolupament-CUD i l'EPD

Tal i com demostren les diferents investigacions especialitzades, les universitats van entrar en el món de la cooperació internacional d'una manera espontània i entusiasta, sovint per l'interès personal o la participació d'alumnat i

¹⁰ Pla director de la cooperació catalana 2007-2010, Direcció General de Cooperació al Desenvolupament i Acció Humanitària, juliol 2007, http://www.gencat.cat/cooperacioexterior/cooperacio/docs/Pla_Director_Cooperacio_0710.pdf

¹¹Pla director de la cooperació catalana 2007-2010, Direcció General de Cooperació al Desenvolupament i Acció Humanitària, juliol 2007, pàg. 36-37.

professorat en alguna ONGD¹², molt abans que hi hagués un reconeixement explícit d'aquestes com a agent de cooperació internacional i que es comencés a parlar de Cooperació Universitària per al Desenvolupament (CUD) o que es disposés, fins i tot, d'un codi de conducta per orientar les activitats relacionades amb aquest àmbit¹³.

Les possibilitats que oferia l'espai universitari van fer que es multipliqués el tipus d'actuacions i progressivament l'activitat va anar formalitzant-se. Avui, la majoria de les universitats compten amb algun tipus d'estructura solidària estable, i són les estructures institucionals les més habituals¹⁴.

L'escenari de la CUD és, però, ple de contradiccions: amb una diversitat d'àmbits d'acció i d'experiències acumulades molt riques, però sense posicions clares ni orientacions estratègiques ben definides; amb propostes innovadores i el treball entusiasta de moltes persones, però amb uns recursos limitats i una manca de sistematització i coordinació important. La queixa generalitzada dels investigadors de la CUD respecte a com resulta de difícil obtenir informació donada la gran quantitat de fonts interuniversitàries i la manca d'indicadors i referents comuns és, en aquest sentit, molt significativa.

El reconeixement de la universitat com a actor de cooperació no ha significat però, necessàriament, que aquesta es reconegués, a més, com a actor fonamental de l'EPD, malgrat el caràcter educatiu de la major part d'aquestes actuacions i malgrat els esforços de les ONGD perquè les universitats assumissin aquest rol i entenguessin la necessitat d'una estratègia compartida entre elles, i amb la resta d'actors.

Algunes de les raons que el discurs de l'EPD sigui aliè a la universitat les podem trobar en:

a) La desconexió històrica entre les estructures i els agents de la universitat i la cooperació.

El Pla director de la cooperació espanyola 2005-2008 recull expressament la necessitat d'enfortir la relació entre la universitat i la resta d'agents públics i privats de la cooperació, així com afavorir instruments i marcs que permetin una més estreta col·laboració entre ells, per a la posada en marxa de projectes i programes conjunts. Igualment, el Pla director català 2007-2010 aposta per la promoció del treball conjunt i la cooperació entre les universitats i altres actors de la cooperació per al desenvolupament catalana, especialment ONGD, empreses, sindicats i organitzacions empresarials, entitats juvenils i ens locals, per tal d'enfortir i reforçar les seves capacitats i ajudar-se mútuament.

Aquestes declaracions d'intencions es troben, però, amb unes dinàmiques i lògiques internes de cada actor que fan molt difícil aquesta col·laboració. Fins ara la manca d'espais de debat i concertació, les visions mútues utilitaristes, la competència pels recursos públics i unes estructures molt diferents i poc

¹² Així van néixer algunes ONG catalanes vinculades amb la universitat com la Fundació Món 3, la Fundació Clínic o l'Associació de Professionals per Centreamèrica.

¹³ *Código de conducta de las universidades en materia de cooperación*, CEURI-CRUE, 2006.

¹⁴ Arias Careaga S., Molina Bayón, E., *Universidad y cooperación al desarrollo. La experiencia de las universidades de la ciudad de Madrid*, Madrid, La Catarata, 2008, pàg. 87.

permeables han fet molt difícil (fora de notables excepcions on instituts, càtedres o les mateixes ONGD han exercit de pont), el treball conjunt. D'altra banda, encara que les ONGD han estat interlocutores privilegiades de l'administració en temes de cooperació, el seu accés als espais de direcció educativa és molt més complicat i gairebé impossible en el cas de l'administració universitària.

b) La manca de visibilitat de la pròpia EPD i el coneixement limitat o la visió estreta respecte a aquesta.

Històricament, el sistema de cooperació ha donat poca importància a l'EPD i això ha provocat que altres actors, en el moment d'incorporar-s'hi esmercessin, per imitació o per accedir a les estructures creades, els seus esforços, únicament i exclusivament al treball al Sud, perquè entenien que aquest era l'únic treball vàlid per al desenvolupament.

En l'intent per definir la CUD, els diferents especialistes han ofert tipologies o catàlegs d'activitats diversos on l'EPD ha estat recollida però reflectint una concepció molt reduccionista de l'EPD, entenent-la només com a eina i no com a enfocament educatiu. Així, per exemple, Jesús Sebastián¹⁵ defineix els "estudis sobre el desenvolupament i la sensibilització" com un dels blocs temàtics de la CUD. En aquest bloc inclouria els estudis sobre desenvolupament (formació de grau i postgrau, investigació i pràctiques) i la sensibilització. A la vegada, dins la sensibilització inclouria l'EPD i l'educació en valors, i els programes de voluntariat. Òbviament, aquesta classificació on l'EPD queda relegada als espais i els instruments de l'educació informal i de la "sensibilització" (només el primer pas per al procés educatiu) no es correspondria amb la concepció d'EPD que maneguen les ONGD.

En altres casos, els catàlegs d'activitats de la CUD (formació, pràctiques, investigació, cooperació interuniversitària, sensibilització i EPD, projectes, convocatòries, serveis a altres actors)¹⁶, coincideix quasi completament amb el que des de l'EPD es considera el catàleg d'instruments per a la introducció d'aquesta a la universitat¹⁷. **De fet, i des d'una visió àmplia de l'EPD, tota la CUD podria entendre's i orientar-se des de aquesta perspectiva.**

c) L'assignació d'espais i responsabilitats diferenciades respecte a l'EPD.

Des dels seus inicis, els documents que regulen la cooperació catalana han assignat espais i responsabilitats diferenciades a les ONGD i les universitats en matèria d'EPD, la qual cosa ha suposat un reforç de la desconexió i en instruments i vies paral·leles de treball. Al primer Pla director, l'objectiu estratègic d'Educació i Capacitats entenia com a espais per a l'acció de les ONGD la sensibilització i l'educació formal en primària i secundària, mentre considerava que la formació de professionals i la recerca eren els espais propis de la universitat. Aquesta divisió de tasques deixava pràcticament de banda

¹⁵ Arias Careaga S., Molina Bayón, E., *Universidad y cooperación al desarrollo. La experiencia de las universidades de la ciudad de Madrid*, Madrid, La Catarata, 2008, pàg. 53

¹⁶ Arias Careaga S., Molina Bayón, E., *Universidad y cooperación al desarrollo. La experiencia de las universidades de la ciudad de Madrid*, Madrid, La Catarata, 2008, pàg. 87

¹⁷ A, Boni i A. Pérez-Foguet, *"Instrumentos para el impulso de la educación para el desarrollo en la universidad" a Construir la ciudadanía global desde la universidad*, Ingeniería sin Fronteras i Intermón Oxfam, Barcelona, 2006, pàg. 113.

l'educació reglada universitària i no reconeixia suficientment el paper de les ONGD en la formació de professionals, quan pràcticament estaven presents en l'equip docent de tots els cursos especialitzats i oferien pràctiques a l'alumnat de màsters i postgraus.

Fins ara, les ONGD no han pogut accedir als espais de debat universitaris relacionats amb la CUD, i ni tan sols han pogut accedir al document del *Pla d'Actuació biennal en matèria de cooperació per al desenvolupament de les universitats públiques catalanes*, desconeixent el paper assignat a l'EPD en aquest. Tampoc ha estat possible incidir en l'orientació de la convocatòria específica de l'ACCD per a les universitats per tal de demanar que s'afavorissin les iniciatives conjuntes ONGD-Universitat en matèria de sensibilització, formació, investigació i recerca.

Encara que l'actual Pla director continua mantenint aquesta línia estratègica com a doble¹⁸, dins l'objectiu d'Educació i sensibilització es fa menció expressa de l'educació reglada universitària (objectiu específic: impulsar l'educació per al desenvolupament en l'educació formal -educació infantil, primària, secundària i universitària- no formal i informal). A més, dins l'objectiu de Capacitats, i pel que fa a la formació de professionals, es parla de "sinèrgies entre els actors locals i del món associatiu i les universitats i els centres de recerca especialitzats", i pel que fa a la recerca es parla de recerca aplicable i col·laborativa "entre les administracions públiques, les universitats, els centres de recerca i les ONG, tant del Nord com del Sud, i de la difusió i socialització dels resultats de la recerca, amb l'objectiu que aquesta tingui la màxima incidència possible sobre la millora de la qualitat de la cooperació dels agents públics i privats".

IV. Les prioritats de l'EPD a la universitat

Des del punt de vista de les ONGD, la universitat constitueix un actor inqüestionable de l'EPD. Tal i com estableix el *Código de Conducta de Universidades en materia de Cooperación al Desarrollo*, en el seu article 11, la tasca de la universitat en el camp de la cooperació al desenvolupament es troba estretament vinculada al seu àmbit natural d'actuació, la docència i la recerca, "qüestions que són essencials tant per a la formació integral dels estudiants com per a una millor comprensió dels problemes que amenacen la consecució d'un desenvolupament humà i sostenible a escala universal".

Coincidim igualment amb Arias Careaga i Molina Bayón¹⁹ quan afirmen que les universitats han de partir del que són, "institucions d'educació superior, responsables de formar, investigar i produir **pensament crític i propositiu**. És des d'aquestes funcions que li son pròpies des d'on ha d'iniciar la seva aportació a la cooperació internacional".

¹⁸ Pla director de la Cooperació Catalana 2007-2010, Direcció General de Cooperació al Desenvolupament i Acció Humanitària, juliol 2007, pàg. 35.

¹⁹ Arias Careaga S., Molina Bayón, E., *Universidad y cooperación al desarrollo. La experiencia de las universidades de la ciudad de Madrid*, Madrid, La Catarata, 2008, pàg. 81.

Encara que, com ja hem dit, totes les activitats pròpies de la CUD serien susceptibles d'orientar-se des de la perspectiva de l'EPD, creiem, però, que algunes d'elles constitueixen el seu espai natural com ara la docència, la recerca i les activitats de sensibilització i promoció del voluntariat.

Docència: formació general i específica sobre cooperació i EPD

En tant es pot considerar la universitat com a l'últim esglaó dins del cicle formatiu de l'educació formal, i la darrera porta per a la incorporació definitiva en el mercat laboral, hi ha una responsabilitat innegable d'aquesta institució en la formació dels nous professionals i en la conformació de la seva visió del món. És per això que resulta imprescindible la incorporació d'una perspectiva d'EPD crítica, transformadora, encaminada a formar ciutadans globalment responsables.

Els canvis estructurals que calen per a l'eradicació de la pobresa no seran possibles només amb el desenvolupament de les comunitats més desfavorides, sinó que han d'estar acompanyats de transformacions importants del sistema en la nostra societat. Els i les estudiants universitaris/universitàries d'avui seran els protagonistes d'aquestes societats futures. El professorat és el responsable que la formació tingui un caire innovador i solidari, i que s'investigui en determinades línies i determinats problemes que afecten la majoria de la població mundial. Des de la universitat cal, a més, completar els esforços que s'estan fent, en el mateix sentit, a l'educació obligatòria.

Les prioritats se centrarien en l'adaptació dels currículums i la formació dels docents des de la perspectiva de l'EPD. Això implicarà incloure assignatures diferenciades però que incideixin en el coneixement sobre les desigualtats Nord-Sud i en la necessitat que els estudiants, com a ciutadania i futurs professionals, actuïn en pro d'un desenvolupament humà i sostenible global. Tant les carreres tècniques com altres relacionades amb l'educació o la comunicació podrien incloure assignatures troncales al respecte, però **totes les disciplines són susceptibles d'adaptar els seus continguts per a una millor comprensió dels problemes globals.**

Formació específica sobre cooperació internacional i EPD

Pel que fa a la formació especialitzada, ens trobem amb una oferta molt àmplia on, a vegades, es fa difícil saber qui valida els continguts i a qui s'adrecen els programes. La coordinació interuniversitària seria particularment necessària en aquest camp. A més, les condicions per al treball de cooperació canvien constantment però no passa el mateix amb els cursos de formació on certs continguts i formats es repeteixen durant anys. Encara que sembli una obvietat, sense una bona estructura de recerca la formació es ressent, i viceversa.

Tot i que no disposem d'un mapatge català, sabem que la cooperació internacional per al desenvolupament és avui objecte d'anàlisi o estudi en la formació de grau, on les assignatures optatives o de lliure elecció han facilitat una primera aproximació a molts estudiants, i que els postgraus i màsters en cooperació i relacions internacionals han proliferat, i existeix la formació especialitzada geogràfica (Àfrica Subsahariana) i sectorialment (Medicina Tropical i Salut internacional).

El fet, però, que es treballin certs continguts de cooperació, no significa que es faci amb els plantejaments de metodologies i cerca d'actituds de compromís que demanda l'educació per al desenvolupament o la ciutadania global, situació que seria la idònia.

Pel que fa a la formació de tècnics, els estudis més recents²⁰ posen de manifest que als postgraus, màsters o cursos d'especialització predominen les temàtiques de gerència, gestió de projectes de cooperació i avaluació, és a dir, que, com la majoria de la CUD, estan molt orientats al treball sobre el terreny. A més, prevalen els continguts teòrics sobre els pràctics, el cognitiu sobre l'actitudinal i el tècnic sobre el polític. Això ha estat així perquè l'EPD ha tingut una presència residual com a contingut i nul·la com a enfocament educatiu als propis cursos.

Com que la formació se centra a formar professionals capaços de treballar o entendre la realitat del Sud, no hi ha programes de formació específica en EPD o els mòduls o sessions sobre EPD son gairebé testimonials. Es dona la paradoxa que en alguns d'aquests cursos, amb enfocaments molt crítics amb el treball de cooperació al Sud i on s'insisteix en la necessitat de transformacions al Nord, no es dedica prou atenció a l'EPD. En conseqüència, és molt escàs l'interès de l'alumnat per aquest àmbit de treball on hi ha un dèficit important de professionals especialitzats, així com de producció de materials de reflexió.

Encara que no hi ha un model ideal per formar en EPD (la proposta formativa hauria d'adaptar-se sempre a l'àmbit i públic concrets), hauria d'anar més enllà de la presentació de certs continguts (història, dimensions, àmbits, actors, legislació...) i eines. Ben enfocada l'EPD hauria d'ajudar a construir o enfortir teixit social crític compromès amb la transformació de les estructures, en la seva doble vessant local i global. Calen, doncs, educadors i educadores que promoguin i acompanyin processos personals i col·lectius on hi hagi anàlisi crítica, canvi d'actituds i capacitat de proposta, i per això cal dotar-los d'una base molt sòlida de teoria social crítica i de les seves aportacions des de la filosofia, la sociologia, la pedagogia, la psicologia, etc., i de metodologies de treball coherents amb aquesta.

Com succeeix amb la formació general en cooperació internacional, la formació en EPD no es pot abordar des de l'exclusivitat o l'especialització perquè està oberta al diàleg entre disciplines acadèmiques, sectors professionals i actors diversos.

L'Estratègia de Educació per al Desenvolupament de la Cooperació Espanyola fa algunes propostes entre les quals destaquem:

- Impulsar titulacions oficials de postgrau.
- Impulsar la introducció transversal dels principis i valors, i metodologies pròpies de l'EPD en la formació universitària en cooperació internacional i desenvolupament.

²⁰ Arias Careaga S., Molina Bayón, E, *Universidad y cooperación al desarrollo. La experiencia de las universidades de la ciudad de Madrid*, Madrid, La Catarata. Madrid, 2008, pàg. 234.

- Introduir l'EPD als programes oficials de cooperació a través d'itineraris formatius específics i la introducció d'assignatures.
- Formar en EPD al professorat d'infantil, primària, secundària, batxillerat i universitat.
- Introduir l'EPD en programes oficials de les facultats de ciències de l'educació i ciències de la informació a través del disseny d'itineraris formatius específics i la introducció d'assignatures específiques.

Programes de mobilitat i pràctiques

En relació amb aquests programes, caldria una avaluació i una profunda revisió dels seus resultats. Pel que fa als ajuts a alumnat de països empobrits, alguns investigadors arriben a la conclusió que semblen estar més orientats a atraure investigadors i estudiants a les universitats catalanes que a la reducció de la pobresa. El principi de coherència de polítiques aplicat a la cooperació internacional no hauria de permetre que convisquessin estratègies sectorials de suport en certs països, mentre d'altra banda s'incentiva la fuga de cervells.

Des del punt de vista de l'EPD, resulta sorprenent que no s'hagi aprofitat el potencial d'aquests estudiants per a temes de sensibilització i EPD quan, en molts casos, sabem que arriben professionals relacionats amb temes de cooperació i desenvolupament.

Igualment, molts programes de pràctiques al Sud faciliten primeres experiències als estudiants, però aquests estan exclusivament orientats a l'objectiu acadèmic i al marge del circuit professional de la cooperació i dels principis de l'EPD, raó per la qual moltes vegades els estudiants arriben sense una formació suficient o adequada per realitzar la seva tasca. Com que l'experiència té un objectiu finalista ben concret, no es preveuen altres formes de donar continuïtat o sortida als coneixements adquirits.

Recerca en cooperació i EPD orientada a la transformació social

Tal i com va posar de manifest un estudi sobre el tema encarregat per la Oficina de Planificación y Evaluación de la Secretaria de Estado para la Cooperación para Iberoamérica –SECIPI-²¹, el pes d'aquesta recerca recau en iniciatives individuals davant la manca de finançament i l'absència d'estructures formals per al foment, la formació i la consolidació d'equips de recerca dins els departaments i centres universitaris.

L'Estratègia d'Educació per al Desenvolupament de la Cooperació Espanyola de la SECI planteja en la seva línia estratègica número 4 fomentar la participació, la coordinació i la complementarietat entre els diferents agents amb competències directes i indirectes en EPD per tal de "promoure la investigació universitària en EPD i cooperació"²². Aquest Pla estratègic aposta per fomentar la realització de tesis, tesines, treballs i projectes de final de carrera sobre cooperació i EPD a través de la creació de línies específiques d'investigació i concursos, i d'incentivar la creació d'equips d'investigació en

²¹ Alberdi J., Mendia, I., *Los problemas actuales del desarrollo y la cooperación internacional. Retos para la investigación universitaria*, II Congreso Nacional Universidad y Cooperación al desarrollo. Universitat de Múrcia, 14-16 abril 2004.

²² *Estrategia de Educación para el Desarrollo de la Cooperación Española*, Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación, Madrid, 2007, pàg. 47.

EPD, entre l'àmbit educatiu i la cooperació. El Pla director català estableix com a resultat "haver generat i posat a l'abast dels i les professionals i dels agents públics i privats de la cooperació catalana més i millor recerca i coneixement sobre els estudis i la pràctica del desenvolupament, de la cooperació per al desenvolupament i de l'educació per al desenvolupament".

Fins ara, la recerca ha estat orientada més a l'assistència tècnica al Sud per la consideració de la cooperació com una eina, i no com un sistema i camp d'investigació en si mateix: "Aquest fet pot derivar en un tipus d'investigació més parcial que no afavoreixi una anàlisi integral i aprofundida de les polítiques de cooperació i no generi hipòtesis ni propostes alternatives que millorin els models actuals²³".

L'anàlisi de les dades, els instruments o els actors de la cooperació i el disseny d'alternatives socials, polítiques i econòmiques constitueixen una prioritat per a les ONGD, però els condicionaments econòmics i les vies de finançament establertes fan molt difícil dedicar-hi esforços. Les tasques de documentació i anàlisi constitueixen un sobre esforç, i no és gens fàcil identificar els equips o departaments universitaris relacionats amb les problemàtiques que es treballen o conèixer les seves prioritats per identificar-hi col·laboradors, o accedir a certes publicacions i centres de recerca.

D'altra banda, les estructures universitàries son massa rígides i no s'adapten als ritmes i necessitats de les ONGD i les administracions de cooperació. Caldria buscar la manera de donar la volta a aquesta situació a través de noves fórmules de finançament o de la creació d'espais d'investigació mixtos (càtedres, observatoris, etc.), a mig camí entre la universitat i l'activisme social.

Una de les vies de relació que s'estan fent més habituals és la dels pràcticums d'algunes carreres a les ONGD, o la de tutories per a la realització de tesines o treballs associats a postgraus i màsters. Generalment, les institucions que envien els estudiants desconeixen el funcionament i les necessitats de les ONGD, la qual cosa moltes vegades suposa expectatives injustificades per part dels estudiants i la consegüent decepció. Pel que fa a les tesines i treballs d'investigació, cada any se'n realitzen centenars que no responen a demandes del sector, els resultats dels quals tampoc no se socialitzen, fet que suposa una pèrdua de coneixement especialitzat.

Un àmbit de recerca especialment important és el de la pròpia EPD. El Pla director català, a causa de l'acció d'incidència de la FCONGD, recull expressament l'objectiu d'impulsar la recerca i el desenvolupament conceptual i metodològic de l'educació per al desenvolupament i dels instruments i eines per implementar-la als diferents àmbits (formal, no formal i informal), i com a resultat planteja "haver promogut recerca i innovació concertades en relació amb el contingut, la metodologia i els actors de l'educació per al desenvolupament i, posteriorment, haver promogut la transferència i divulgació dels resultats obtinguts i haver millorat el disseny, la sistematització i l'avaluació

²³ Arias Careaga S., Molina Bayón, E., *Universidad y cooperación al desarrollo. La experiencia de las universidades de la ciudad de Madrid*, Madrid, La Catarata. Madrid, 2008, pàg. 327.

de l'impacte de les estratègies i actuacions d'educació per al desenvolupament i sensibilització dutes a terme a Catalunya”.

Activitats de sensibilització i promoció del voluntariat

Aquest ha estat fins ara l'àmbit de relació per excel·lència entre les universitats i les ONGD. De fet, moltes d'aquestes activitats van aparèixer als campus gràcies a les ONGD i va ser després quan les fundacions universitàries i les oficines de cooperació van incorporar entre els seus objectius promoure-les. Avui en dia, moltes universitats declaren fer bona part de la seva CUD a través d'aquestes activitats que, a més, creixen any rere any, sobretot en forma de publicacions i accions formatives²⁴.

Òbviament, els campus universitaris són i han de ser llocs privilegiats per continuar desenvolupant i potenciant aquestes activitats no estrictament curriculars. A la comunitat universitària conviuen a més molts públics (personal d'administració i serveis, sindicats d'estudiants, empreses, etc.) amb els quals portar a terme projectes específics.

Caldria, però, revisar algunes d'aquestes propostes anomenades “de sensibilització” i donar-los un altre sentit ja que certs formats han demostrat el seu esgotament i les seves limitacions educatives. La universitat sembla l'espai idoni per a la innovació, per experimentar amb nous missatges i noves eines que permetin avançar per canviar les actituds personals i col·lectives. Pel que fa als programes de voluntariat internacional, i d'acord amb A. Boni²⁵, aquests haurien d'incorporar criteris clars d'EPD (sobretot pel que fa a la formació prèvia i la tornada dels estudiants), i també s'hauria de buscar la manera que les universitats participessin més sovint en campanyes d'incidència pública i política o per a la mobilització social (suport a grups i campanyes o declaracions, cessió d'espais per a reunions o activitats, etc.).

V. Un bon moment per a la trobada i la concertació

Al mateix temps que la Cooperació Universitària per al Desenvolupament comença a articular-se l'EPD, que hauria de ser el seu eix, adquireix una nova rellevància dins les polítiques de cooperació, i tot això coincideix amb la major reordenació de la història recent de la universitat espanyola i catalana. És doncs el moment ideal perquè la universitat reforci el seu paper d'agent de transformació social amb la incorporació de l'EPD des de les seves dimensions ètica, política, pedagògica i metodològica. Com afirma A. Fueyo²⁶, **l'actual reforma universitària podria crear un marc que permetés “impulsar” l'EPD a la universitat, sempre que hi hagués “voluntat política”**.

²⁴ Arias Careaga S., Molina Bayón, E, *Universidad y cooperación al desarrollo. La experiencia de las universidades de la ciudad de Madrid*, Madrid, La Catarata, 2008, pàg. 329.

²⁵ A. Pérez, A. Boni “Instrumentos para el impulso de la educación para el desarrollo en la universidad” a *Construir la ciudadanía global desde la universidad*. Ingeniería sin Fronteras i Intermón Oxfam. 2006, pàg. 114.

²⁶ A. Fueyo, “La educación para el desarrollo en la reforma de las titulaciones universitarias”, a *Cuadernos de tecnología para el Desarrollo Humano*, núm. 7, Ingeniería sin Fronteras, Madrid, 2008, pàg. 44-48.

El procés d'adequació a l'EEES permetria segons aquesta autora (a partir de l'anàlisi del Real Decreto 1393/ 2007 de Ordenación de las Enseñanzas Universitarias Oficiales) introduir continguts via assignatures comuns o optatives, activitats voluntàries, pràctiques o treballs de fi de carrera. Igualment considera que l'adquisició de competències transversals implica una formació en valors que pot permetre la introducció en el currículum de certes matèries i, finalment, recorda que la reforma vol canviar els mètodes de treball i aprenentatge, aspectes on des de l'EPD es fan aportacions significatives. A. Boni, pel contrari, creu que les actuals circumstàncies (modificació dels requisits sobre l'oferta d'activitats de lliure elecció per part de la universitat, i la pressió per a la reconversió del sistema d'ensenyament superior a cost zero) constitueixen una amenaça per al treball d'EPD²⁷.

Les ONGD necessiten de les universitats però no troben vies per al diàleg i la relació més enllà de complicitats personals o aliances puntuals. Fins ara, la col·laboració amb les ONGD s'ha donat en els espais secundaris de la universitat, però no en les seves activitats centrals.

La cooperació internacional és quelcom més que un nínxol laboral. Les ONGD poden ajudar la universitat a incorporar la perspectiva de la interdependència Nord/Sud en tots els àmbits de treball universitari i en tots els estudis i disciplines; poden fer de pont per a les aportacions dels acadèmics i intel·lectuals del Sud i de les seves organitzacions i poden aportar la seva perspectiva crítica respecte al propi paper de la universitat en la globalització. Tot això entraria en el marc de l'EPD i tot això hauria de servir finalment a la transformació de l'actual model de desenvolupament.

Seguint A. Boni, **ni la cooperació ni la universitat orientades al desenvolupament humà poden ser reproductores sinó transformadores**, entenent per transformació "l'impuls de canvis substancials en les institucions socials, en la política i en l'economia, amb importants implicacions per a les relacions entre grups socials i classes, i per a la manera de crear riquesa, estatus i poder"²⁸.

²⁷ A. Pérez, A. Boni "Instrumentos para el impulso de la educación para el desarrollo en la universidad" a *Construir la ciudadanía global desde la universidad*. Ingeniería sin Fronteras i Intermón Oxfam. 2006, pàg.112.

²⁸ Boni, A; *La educación universitaria. ¿Hacia el desarrollo humano?*, a *Construir la ciudadanía global desde la universidad*, Ingeniería sin Fronteras i Intermón Oxfam, 2006, pàg. 101.

BIBLIOGRAFIA

Alberdi J., Mendia, I., “*Los problemas actuales del desarrollo y la cooperación internacional. Retos para la investigación universitaria*”. II Congreso Nacional Universidad y Cooperación al desarrollo. Universitat de Múrcia, 14-16 abril 2004.

Arias Careaga S., Molina Bayón, E, *Universidad y cooperación al desarrollo. La experiencia de las universidades de la ciudad de Madrid*. La Catarata. Madrid, 2008, pàg. 329.

Boni, A., “*La educación universitaria. ¿Hacia el desarrollo humano?*”, a Construir la ciudadanía global desde la universidad. Ingeniería sin Fronteras i Intermón Oxfam, 2006.

Fueyo, A. “*La educación para el desarrollo en la reforma de las titulaciones universitarias*”, a Cuadernos de tecnología para el Desarrollo Humano, núm. 7. Ingeniería sin Fronteras. Madrid, 2008.

Ortega Mari L, “*Construyendo una ciudadanía global*”. Actes III Congrés d'Educació per al Desenvolupament. Vitòria 2006,
<http://www.hegoa.ehu.es/congreso/gasteiz/cas/index.htm>

Pérez, A, Boni A., “*Instrumentos para el impulso de la educación para el desarrollo en la universidad*” a Construir la ciudadanía global desde la universidad. Ingeniería sin Fronteras i Intermón Oxfam, 2006.

Codi Ètic i de Conducta per a les ONGD federades. Federació Catalana d'ONG per al Desenvolupament –FCONGD-. Barcelona 1997, reedició 2007.

Código de Conducta de las universidades en materia de cooperación, CEURI-CRUE, 2006.

CONCORD, *European confederation of relief and development NGOs*
<http://www.concordeurope.org/>

Estrategia de Educación para el Desarrollo de la Cooperación Española. Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación. Madrid, 2007.

FCONGD, *L'educació per al desenvolupament: una estratègia imprescindible*, Barcelona, 2007,
http://www.pangea.org/fcongd/DOCUMENTOS/epd_22_02_08.pdf

Pla director de la cooperació catalana 2007-2010. Direcció General de Cooperació al Desenvolupament i Acció Humanitària, juliol 2007,

http://www.gencat.cat/cooperacioexterior/cooperacio/docs/Pla_Director_Cooperacio_0710.pdf

The European Consensus on Development: the contribution of Development Education & Awareness Raising, Comissió Europea, Brussel·les, octubre 2007.
<http://www.deeep.org/>